

30.10.2021

Opetus- ja kulttuuriministeriö
lausuntopalvelu.fi

Asia: **VN/224 5/2020 Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja sähköisen viestinnän palveluista annetun lain 184 §:n muuttamisesta**

Viite: Lausuntopyyntönne diaarinumero VN/2245/2020

Yleistä tekijänoikeuslain uudistuksesta

Opetusalan ammattijärjestö OAJ toteaa, että DSM-direktiivin tavoitteena on tekijöiden aseman vahvistaminen digitaalisessa ympäristössä. Vahvistamisen sijaan tekijänoikeuslain uudistuksessa tekijöiden asemaa enemminkin heikennetään. Esityksessä on valitettavalla tavalla tehty myös DSM-direktiiviä laajempia muutosehdotuksia kansalliseen lainsäädäntöön, mitä on vaikea ymmärtää etenkin, kun valmistelutyö on ollut kiireistä ja direktiivissä asetetusta aikataulusta jäljessä. Esityksessä pyritään tosiasiaassa kaventamaan tekijöiden oikeuksia ja lisäämään tarpeettomasti käyttäjien oikeuksia, mitä ei voida pitää hyväksyttävänä, eikä DSM-direktiivin implementointikaan tällaista muutosta edellytä.

Lain ilmaisuasuun tulisi kiinnittää enemmän huomioita. On olennaista, että lakiteksti on luettavaa niin juristeille kuin myös maallikoille. Se ei tässä esityksessä toteudu. Esimerkiksi opettajien pitäisi tietää, miten opettaja voi käyttää teoksia opetuksessa 14 §:n pykälän nojalla ja milloin tarvitaan lisälupa. Hallituksen esitysluonnoksessa tulisi näkyä myös opettajien rooli tekijöinä ja sisällön tuottajina. Opetustehtävissä syntyy lukuisia teoksia päivittäin. Nyt tätä ei ole huomioitu lainkaan esityksessä.

OAJ myös katsoo, ettei lainvalmistelutyötä ole tehty asianmukaisesti. Hallituksen esityksestä puuttuu perusteluja ja vaikutusten arviointi on tehty puutteellisesti. Kansainvälinen vertailu on jäänyt esimerkiksi rinnakkaistallentamisen osalta kokonaan tekemättä, vaikka se olisi ollut tarpeellista. Laki on valmisteltava uudestaan.

13 b § Käyttö tiedonlouhintaa varten

OAJ pitää pykälän lisäämistä kannatettava ja näkee, että tiedonlouhinnan parempi mahdollistaminen yliopistoissa on tärkeää. Tiedonlouhinta terminä on kuitenkin epäselvä. Se on määritelty DSM-direktiivin 2 artiklan 2 kohdassa ja tämä määritelmä olisikin tarpeen tuoda lakiin tai sen perusteluihin.

30.10.2021

14 § Teosten käyttäminen opetustoiminnassa ja tieteellisessä tutkimuksessa

OAJ pitää pykälää epäselvänä ja ongelmallisena. Pykälä on itseasiassa niin epäselvä, että se tulee tuottamaan merkittäviä ongelmia opetushenkilökunnalle. Säännöstä lukemalla ei selviä, minkälainen käyttö on sallittua ja minkälainen kiellettyä. Säännöksen sanamuoto on erittäin epäselvä eikä perustelutkaan tuo selvyttä siihen, miten säännöstä olisi tarkoitus soveltaa. Tulkinnanvarainen rajoitussäännös luo käyttäjän näkökulmasta oikeudellisesti hyvin epävarman tilanteen. Hallituksen esityksessä ei ole määritelty riittävällä tarkkuudella tai ollenkaan, mitä koulutusmarkkinoille suunnattu teos tarkoittaa, tai mitä tilapäinen käyttö ja laajuus tarkoittaa.

Opetusalan ammattilaisten näkökulmasta on tärkeää, että teoksia on mahdollista käyttää opetuksessa. Rajoitussäännös ei ole opettajan näkökulmasta selkeä ja oikeusvarma ratkaisu. On tärkeää, että se mitä ja miten teoksia voi käyttää on määritelty riittävän selkeästi ja tarkasti. Opettajien pitää voida tietää rajoitussäännöksen ja perusteluiden perusteella, missä tilanteissa ja miten teosta voi käyttää. Jos esimerkiksi opettaja toimii rajoitussäännöksen vastaisesti, vastuu on opettajalla tai jos opettaja toimiikin rajoituksen sallimaa käyttöä laajemmin, joutuu hän tästä korvausvastuuseen. Myös rikosoikeudellinen vastuu voisi olla mahdollinen. Sopimuslisenssi on käyttäjän näkökulmasta oikeusvarma ratkaisu, kuten direktiivin johdantokappaleessa 45 todetaan.

Esityksessä epäselväksi jää, koskeeko pykälässä mainittu ”julkistettu teos” myös opettajien laatimia opetusmateriaaleja. Tekijänoikeusneuvosto on todennut lausunnossaan 2006:11 (s, 5), että opettajan luentoesitys on, sen ylittäessä teoskynnys, julkistettu suullinen esitys. Opetus on julkista mm. perusopetuslain 19 §:n ja lukiolain 17 §:n mukaan. Opettaja esittäessään tai jakaessaan laatimaansa materiaalia oppilaille saattaa sen samalla yleisön saataville. Materiaali tulee siten julkistetuksi opetustilanteessa. Tarkoittaisiko tämä ehdotettu rajoitussäännös, että muut opettajat tai oppilaitos saisi käyttää vapaasti rajoitussäännöksen nojalla opettajan opetustilanteessa esittämiä tai jakamia materiaaleja tai taltioida opettajan opetustilanteen myöhemmin käytettäväksi opetustoiminnassa ilman, että siitä tulisi sopia opettajan kanssa erikseen. Nyt kirjoitettu laintekstiä voisi tulikita niin, että se tällaisenkin mahdollistaisi.

Mikäli esitysluonnoksessa tarkoitettu ”julkistettu teos” koskee myös opettajien laatimia teoksia, lainvalmistelussa ei ole huomioitu lainkaan opetusalan vakiintunutta käytäntöä ja nk. korkeakoulupoikkeusta. Opetusalalla, aina varhaiskasvatuksesta korkeakouluihin on vakiintunut käytäntö, jonka mukaan tekijänoikeudet kuuluvat aina opettajalle, eikä ne siirry työnantajalle muutoin kuin nimenomaisesti sopimalla. Rajoitussäännöksen laajentaminen kattamaan opettajankin luomia teoksia, rajoittaisi kohtuuttomasti opettajan oikeuksia. On muistettava mm. oppivelvollisuus uudistuksen perustelut, HE 173/2020 s. 101: Jos työnantaja teettää opettajilla oppimateriaalia yhteiseen käyttöön, tulisi oppimateriaalin tekemisestä ja niihin liittyvistä tekijänoikeuksista sopia aina erikseen. Näin ollen 14 § ei saa koskea oppimateriaaleja ja tämä tulisi käydä myös

30.10.2021

selkeästi esille hallituksen esityksestä. On erikoista, mikäli saman ministeriön kaksi lakia olisivat keskenään tällaisessa ristiriidassa.

Säännös ei missään tapauksessa saa vaikuttaa nykyiseen vakiintuneeseen käytäntöön tai korkeakoulupoikkeukseen tai tuoda opettajien ja tutkijoiden opetusmateriaaleja ko. rajoitussäännöksen piiriin. DSM-direktiivi ei edellytä opettajien tekijänoikeuden kaventamista tai heidän elinkeinoonsa kajoamista. Opettajien tekijänoikeutta määrätä omasta oppimateriaalistaan ei tule heikentää.

14 §:ssä säädettäisiin myös, että valtio maksaa tekijöille korvausta. Perusteluissa kuitenkin todetaan, ettei tällä ole merkittäviä vaikutuksia valtiontalouteen. Miten tällaiseen johtopäätökseen on tultu? OAJ pitää selvänä, että muutoksella olisi vaikutuksia valtiontalouteen ja niitä vaikutuksia pitäisi avata esityksessä tarkemmin.

OAJ pitää kummallisena, ettei tämän pykälän osalta ole tehty kansainvälistä vertailua tai arvioitu sitä, miksi esitetty järjestelmä olisi parempi kuin nykyinen ja sen kehittäminen. DSM-direktiivi ei edellytä pakkorajoituksen säätämistä, vaan direktiivi edellyttää, että mahdollistetaan opetuksen havainnollistaminen. Suomen lakiuudistuksessa oltaisiin menossa paljon pidemmälle kuin opetuksen havainnollistaminen. Ruotsissa direktiivin 5 artikla on säädetty päinvastaisella tavalla, eli ensisijaisesti noudatetaan sopimuslissenssiä ja sitä täydentää rajoitussäännös siltä osin, kun lissenssiä ei ole saatavilla. Opettajan näkökulmasta tällainen järjestely on oikeudellisesti turvallinen ja lisäksi luparatkaisulta kattavampi. Siltä osin kuin nykyiset luparatkaisut eivät mahdollista jonkinlaista käyttöä, voidaan sitä käyttää rajoitussäännöksen nojalla.

OAJ pitää nykyistä sopimuslissenssijärjestelmää parempana myös siksi, että se mahdollistaa monipuolisesti ja laajemmin kuin rajoitussäännös esityksessä teosten käytön opetuksessa. Nykyjärjestelmää puoltaa myös se, että sopimuslissenssien ehdot ovat hyvin tarkat eikä aiheuta epäselvyyttä opettajille. Tarvittaessa ehdoista on ollut mahdollista kysyä.

OAJ pitää ehdottoman tärkeänä, että luvat jatkossakin hankitaan päiväkoteihin, kouluihin ja oppilaitoksiin keskitetysti. Koulujen ja oppilaitosten näkökulmasta lisälupien tarve on ilmeinen, koska rajoitussäännös ei kata kaikkia nykyisten lupien mahdollistamia käyttöjä. OAJ näkee vaarana, että jatkossa tarvittavia lisälupia ei hankita keskitetysti, vaan jokainen kunta tai jopa jokainen oppilaitos joutuisi itse neuvottelemaan lupansa. Opettajista huomattava osa käyttää kolmannen laatimaa materiaalia opetuksessaan. Oppilaitosten etu on, että luvat tulevat keskitetysti. Tämä on myös yhdenvertaisuuskysymys.

18 § Opetuksessa käytettävät kokoomateokset

OAJ pitää tärkeänä, että mahdollistetaan opetuksessa käytettävien kokoomateosten valmistaminen myös digitaalisesti. Kuitenkin esitetyssä muodossa kokoomateos poikkeama ei koskisi vain suljettuun oppimisympäristöön ja rajatulle opetusryhmälle tehtäviä kokoomateoksia, vaan ehdotettu säännös mahdollistaisi kokoomateoksen julkaisemisen ja välittämisen avoimesti verkossa kenen tahansa saataville.

30.10.2021

Tällainen kappaleen valmistaminen ja avoin yleisön saataville saattaminen on ristiriidassa teosten tavanomaisen hyödyntämisen kanssa ja haittaa oikeudenhaltijan oikeutettuja etuja kohtuuttomasti.

21 § Julkinen esittäminen

OAJ kannattaa esitystä. Opetuksessa on monesti tarpeen opetuksen havainnollistamiseksi esittää verkkovideoita esimerkiksi youtube-videoita. OAJ yhtyy hallituksen esityksessä tuotuun näkemykseen siitä, että ”audiovisuaalisella aineistolla on yhä suurempi merkitys opetuksessa, ja uudet opetussisällöt ja painopisteet kuten medialukutaidon opettaminen edellyttävät, että myös audiovisuaalisia aineistoja voidaan esittää opetuksessa”.

OAJ haluaa huomauttaa, että saatavilla on useita suoratoistopalveluita, kuten YouTube, Spotify, Netflix, Bookbeat jne, joiden käyttöehdoissa todetaan, että palveluiden sisältöjä saa käyttää ainoastaan henkilökohtaisessa käytössä. On siis hyvin todennäköistä, ettei rajoitussäännös välttämättä ratkaise varsinaista ongelmaa, koska sopimusten sitovuuden periaatteen mukaan sopimusehdot menevät rajoitussäännöksen edelle (HE 28/2004 s. 25). Hallituksen esitysluonnoksessa ei ole otettu mitään kantaa, voiko rajoitussäännös ohittaa sopimusoikeudelliset sitovat periaatteet. Selvyyden vuoksi tähän on otettava kantaa.

29 § Tekijänoikeuden luovutusta koskevan kohtuuttoman sopimusehdon sovittelu

OAJ pitää riittämättömänä sitä, millä tavoin DSM-direktiivin 18 artikla ollaan sisällyttämässä kotimaiseen lainsäädäntöön. Selvää on, että direktiivin 18 artiklan tarkoituksena on vahvistaa tekijän asemaa. Nyt tekijöiden asemaa ollaan ennemminkin heikentämässä. Direktiivin 18 artiklan edellyttämän asianmukaisen ja oikeasuhteisen korvauksen periaatteen mukaan jäsenvaltioiden on varmistettava, että kun tekijät ja esittävät taiteilijat lisensoivat tai siirtävät yksinoikeutensa teostensa tai muun suojatun aineistonsa hyödyntämiseen, heillä on oikeus saada asianmukainen ja oikeasuhteinen korvaus. OAJ ehdottaa, että direktiivin asianmukaisesta ja oikeasuhteisesta korvauksesta säädetään omassa pykälässään.

Hallituksen esityksessä tulee näkyä, että myös opettajat ovat tekijöitä ja laativat teoksia. Myös opettajilla tulee olla oikeus kohtuulliseen korvaukseen luovuttaessaan tekijänoikeuksia, oli se sitten työnantaja tai joku muu organisaatio. Tämä tulee huomioida myös kaikissa julkisen rahoituksen hankkeissa, joissa tarkoituksena on laatia materiaalia.

Hallituksen esitysluonnoksessa keskitytään liiksi vain luovan alan ammattilaisiin ja unohtetaan monia muita tekijäryhmiä, kuten opettajat ja tutkijat, jotka myös laativat tekijänoikeuden suojaamia teoksia ja solmivat niitä koskevia sopimuksia eri tahojen kanssa.

30.10.2021

Pykälää on pidettävä myös ongelmallisena, koska on aloja, kuten opetusala, joilla ei ole vakiintunutta käytäntöä siitä, miten korvaus määräytyy. Säännöksessä kohtuuttomuus on kytketty vahvasti vain taloudelliseen arvoon, vaikka sopimus voi tutkijalle olla muiltakin osin kohtuuton. Taloudellisen arvon näyttäminen opetusosalalla ja tutkimuksessa voi olla vaikeaa eikä samanlaista korvauskäytäntöä ole kuin taidealoilla, mutta kohtuuton sopimus voi silti haitata huomattavasti opettajan tai tutkijan uraa tai tutkimusta. Vaikuttaa siltä, että ehdotettu säännöksen muotoilu pikemminkin rajoittaa mahdollisuuksia kohtuullistamiseen kuin lisää niitä. Esitetty säännös ei saisi painottua taloudellisen arvon arvioimiseen. Kysymyksessä tulisi edelleenkin olla kokonaisharkinta sen suhteen, ovatko sopimusehdot kohtuuttomat.

31 § Oikeudenluovutuksen peruminen

Säännöksen kolmas momentti on poistettava kokonaan. Kyseiseen momenttiin on ujutettu työsuhdetekijänoikeusolettama. Perustelut ovat riittämättömät ja vaikutuksien arviointi puutteellista. Säännöksessä ja hallituksen esityksessä ei ole huomioitu lainkaan opetusosalalla vakiintunutta käytäntöä ja poikkeuksia muusta käytännöstä. Esimerkiksi opetusalan vakiintuneen käytännön mukaan, työantajalle ei siirry mitään oikeuksia opettajan laatiman materiaalin käyttämiseen pelkästään palvelussuhteen perusteella. Jos opettaja tekee opetusmateriaalin oppilaitoksen käyttöön, tulee nimenomaisesti sopia materiaalin käyttöön liittyvistä oikeuksista.

Vuosi sitten hyväksyttiin oppivelvollisuuslaki. Lain esitöissä (HE 173/2020 s. 101) todetaan, että *Jos työnantaja teettää opettajilla oppimateriaalia yhteiseen käyttöön, tulisi oppimateriaalin tekemisestä ja niihin liittyvistä tekijänoikeuksista sopia aina erikseen.* OAJ edellyttää, että tämä kirjaus huomioidaan myös tekijänoikeuslain uudistuksen yhteydessä.

OAJ haluaa lisäksi muistuttaa, että esitöissä ei ole huomioitu myöskään niin kutsuttua korkeakoulupoikkeusta (mm. HE 211/1992), minkä vuoksi korkeakouluissa ei sovelleta työsuhdetekijänoikeusolettamaa. Tälläkään perusteella työantaja ei saa oikeutta hyödyntää työsuhteessa työtehtävien täyttämiseksi syntyneitä tekijänoikeudella suojattuja teoksia toimintansa mukaisessa laajuudessa ilman erillistä sopimusta. Tekijänoikeuksien siirrosta opetus- ja tutkimustehtävissä toimivien osalta on siis aina sovittava nimenomaisesti.

38 § Tekijän oikeus rinnakkaistallentaa tieteellinen artikkeli

Opetusalan ammattijärjestö OAJ kannattaa rinnakkaistallentamisesta säätämistä, sillä se toisi selkeyttä nykytilanteeseen. Esitetty säännös ja perustelut vaativat kuitenkin täsmentämistä.

Hallituksen esityksessä todetaan, että ”uusissa säännöksissä pyritään ratkaisemaan tutkijan solmimien kustannussopimusten ja tutkimushankkeiden rahoitusehtojen välinen ristiriita. Tutkimushankkeiden rahoitusehdoissa edellytetään usein tutkimushankkeen tuloksena syntyneiden artikkelien tallentamista avoimeen

30.10.2021

julkaisuarkistoon. Samaan aikaan tutkija kuitenkin usein siirtää kustannussopimuksella yksinoikeuden julkaisujensa yleisön saataviin saattamiseen. Tällöin syntyy ristiriitatilanne, jossa tutkija joutuu rikkomaan joko kustannussopimuksen ehtoja tai tutkimusrahoittajan ehtoja. Uusien säännösten tarkoituksena on vahvistaa tutkijan asemaa suhteessa kustantajaan.”

Hallituksen esitys luonnoksessa ei ole huomioitu lainkaan sopimusoikeudellisia näkökulmia. Perusteluissa tulisi huomioida sopimusoikeudelliset säännökset ja sitovat periaatteet sekä erityisesti kansainvälisiin sopimukseen liittyvät tilanteet, joissa sopimuksessa sovitaan sopimukseen sovellettavan toisen maan lakia. Tällaisessa tilanteessa Suomen laissa olevalla säännöksellä ei ole mitään merkitystä. OAJ katsoo, että tutkija joutuu edellä kuvatussa kestävämpään tilanteeseen, jossa hänen tulisi ymmärtää sopimusten sitovuuden ohittavan Suomen lainsäädännökset, koska kyseiseen sopimukseen ei sovelleta Suomen lakia eikä tutkija voi Suomen säännöksestä huolimatta rinnakkaistallentaa artikkeleita, jos se olisi sopimuksen vastaista. Kansallisella lainsäädännöllä voidaan vain hyvin rajallisesti vaikuttaa kansainvälisten yritysten toimintaan ja säännöksen muotoilu tulisi arvioida siitä näkökulmasta, että se ei saa asettaa aseen suomalaisia tutkijoita epäedulliseen asemaan.

Onko säännöksen tarkoituksena ollut säätää luovuttamattomasta oikeudesta? Mikäli näin, säännöksen tulisi olla täsmällisempi. Säännös ei tältä osin myöskään vastaisi muiden Euroopan maiden vastaavia säännöksiä. Esityksessä todetaan, että ”Julkisilla varoilla rahoitetun tutkimuksen yhteydessä syntyneiden tieteellisten julkaisujen avoin saatavuus on asetettu päämääräksi sekä EU:ssa että Suomessa” (s. 31), mutta säännöstä ei kuitenkaan poikkeuksellisesti ole rajattu julkisin varoin toteutettuun tutkimukseen, toisin kuin muissa Euroopan maissa, joissa vastaava säännös on käytössä (mm. Ranska ja Hollanti). Myöskin nk. Mansalan selvityksessä rinnakkaistallentamisesta esitetään huomattavasti rajatumpaa ja yksityiskohtaisempaa sääntelyä. Muissa maissa edellytykset rinnakkaistallentamiselle ovat tiukemmat, ja sille on asetettu mm. embargoajat sekä vaatimus alkuperäiseen lähteeseen viittaamisesta. Hallituksen esityksestä puuttuu kansainvälinen vertailu muiden Euroopan maiden vastaaviin säännöksiin.

Hallituksen esitys luonnoksessa ei myöskään yksilöidä, mihin sitoumuksiin perustuisi edellytys, että kaikki tieteelliset artikkelit pitäisi olla maksutta kaikkien saatavilla. Tällaisia sitoumuksia ei sisälly mihinkään Suomea sitoviin kansainvälisiin sopimuksiin tai lainsäädäntöön. Tieteen avoimuus ja julkisuus eivät vaadi maksuttomuutta. Tieteen avoimuus tarkoittaa mahdollisuutta päästä tutkimustiedon äärelle, ei julkaisujen ilmaista saatavuutta. Vaikuttaako ehdotettu säännös tekijän perusoikeuksien toteutumiseen? Entä onko säännöstä arvioitu kolmen kohdan testillä?

OAJ katsoo, että 2. momentti on ristiriidassa tekijänoikeuslain yhteisteoksia koskevan sääntelyn kanssa. Yksipuolinen oikeus yhteisteoksen yhdellä tekijällä rinnakkaistallentaa yhteisteos supistaa muiden tekijöiden oikeuksia.

30.10.2021

Tutkijoilla tulee olla oikeus itse päättää, miten heidän työnsä tekijänoikeudellisesti suojattuja tuotoksia hyödynnetään ja missä niitä julkaistaan. Tutkijoiden tekijänoikeuksilla on erityinen yhteys tutkimuksen ja korkeimman opetuksen vapauteen. Tekijänoikeudet kuuluvat myös tutkijan perusoikeudellisesti suojattuihin varallisuusoikeuksiin.

On myös todettava, ettei ehdotettu säännös perustu DSM-direktiiviin. Perusteluissa ei ole huomioitu kansainvälisiä kysymyksiä ja kansainvälinen vertailu säännöksen osalta puuttuu kokonaan.

Opetusalan Ammattijärjestö OAJ

Olli Luukkainen
puheenjohtaja

Ira Hietanen-Tanskanen
lakimies